

Історія та суспільно-економічні процеси на Кримському півострові до 2014 року

Мета: ознайомити учасників із ключовими історичними подіями стосовно історії Криму, викликами, висвітлити елементи нівеляції російських стереотипів стосовно «російської історії Криму».

Ключові повідомлення: Історія Криму - місце російських історичних фальсифікацій. Крим був інтегрований в європейську культурну, історичну ойкумену. В Криму відбулося формування та становлення кримських татар, як корінного народу півострова. Російська історія Криму – історія колонізації регіону, знищення культури та ідентичності кримських татар. Російська імперія, РФ проводила системний геноцид кримських татар (масові депортації). Крим завжди мав тісний зв'язок з Україною, спільну європейську історію. Український Крим – можливість відновлення та розвитку.

Історія як зброя для рф

Питання Криму для рф, спроба анексії українського півострова стало однією з основ внутрішньоросійського консенсусу у підтримці путінського режиму росіянами. За даними російського [Левада Центру](#) в 2014 році, після окупації АР Крим та м. Севастополь рейтинг підтримки путіна досяг максимальних показників з 2000 року. В травні на підтримку путіна висловлювалося 83% респондентів. Окупація та спроба анексії Криму стали для рф черговим джерелом легітимності недемократичної влади путінського авторитарного режиму.

Протягом років окупації влада рф здійснює на Кримському півострові політику неокolonізації, (повторної колонізації), відбувається цілеспрямована російська «інтеграція» Криму в культурний, історичний простори, простір ідентичності. Для цього рф застосовує політичні, економічні соціальні інструменти та складові політики пам'яті. Соціальний та культурний, комеморативний кримський простір маркується відповідно до російських історичних наративів про “російський Крим”, “російську історію Криму”, “Крим, як частину саме російської культури”. Ті історичні наративи, які не вкладаються у відповідну історико - пропагандистську рамку відкидаються рф.

Історія для рф грає роль ідеологічної зброї підтримки окупації, виправдання російських репресивних дій. Російський історичний дискурс та відповідні наративи передбачають цілковите обґрунтування «цивілізаційної»

законності російської політики геноциду проти українців та кримських татар. Заперечується українська ідентичність, кримські татари піддаються системним репресіям. У 2014 році у посланні до Федеральних зборів кримська історія була вчергове включена до російського арсеналу ідеологічної зброї, пропагандистських наративів, стала підґрунтям для обґрунтування репресій із створення російського Криму. Зокрема, путін вказував, що саме в Криму «знаходиться духовне джерело формування багатолітньої, але монолітної російської нації та централізованої Російської держави. Адже саме тут, у Криму, у стародавньому Херсонесі, або, як називали його російські літописці, Корсуні, прийняв хрещення князь Володимир, а потім і хрестив усю Русь». А історія Криму фактично є російською історією. Адже й київський князь Володимир є «русским князем».

Президент рф неодноразово заявляв, що «Крим, Севастополь та Херсонес мають важливе значення для Росії: ці місця стали колискою російської духовної самосвідомості». <https://www.vesti.ru/article/2538405>.

Окупація Криму в 18 столітті інтерпретувалася російським президентом не як акт анексії території Кримського Ханства, досягнення безпекових та економічних цілей Російської імперії, знищення кримськотатарської державності, а як «приєднання Криму до рф», який якби приніс до регіону розвиток. В 2017 році росіяни декларували, що українська «Керч найдавніше місто рф» <https://rg.ru/2017/01/31/reg-ufo/kerch-nazvali-samym-drevnim-gorodom-rossii.html>. Російські наративи стосовно Криму виправдовувала агресію та війну та стали провідниками цілей політики відновлення неоімперськості.

Начерк. Історія українського Криму від минулого до наших днів.

Історично українці та кримські татари перебували у постійному контакті, взаємних економічних, культурних, політичних впливах, створювали союзи та мали й системні конфлікти. За словами істориків: «обидва народи зблизило їх поневолення Російською імперією та прагнення до звільнення від національного гніту» (Антонюк).

Історія Кримського півострову є частиною історії європейського континенту. З найдавніших часів в Криму виникали та зникали десятки археологічних культур, частина яких була спільною для Європейської ойкумени. Кімерійці, таври, скіфи, грецькі колоністи, римляни, готи, сармати залишили свій слід в кримській історії України. Гуни, печеніги та половці, візантійська спадщина займали щільне місце в кримському історичному просторі, культурі як «будові буття». В Криму зустрічалися культури венеційців, генуезців та аланів та греків. В регіоні є спадок Великого

князівства Литовського. На території Кримського півострову відбувся етногенез кримськотатарського народу. Майже 400 років існувало Кримське Ханство, яке формувало постійні зв'язки та тісні військово-політичні союзи з українцями. Українські історики вказують, що один зі стереотипів, який системно культивувався російською владою, поширювався в історичній літературі, відбивався в суспільній свідомості в тому, що «кримські татари прийшли на півострів із «монголо-татарською ордою», що вдерлася на Причорноморські землі ще у XIII столітті» (Історія Криму та кримськотатарського народу. Навчальний посібник. / Бекірова Г., Іванець А., Тищенко Ю., Громенко С., Аблаєв Б. – К.: «Кримська родина»; «Майстер Книг», 2020. – 200 с.). Одночасно, ще з 11 століття розпочався процес формування кримськотатарського народу через взаємодію різних етнічних груп, які проживали в Криму в той час. Після виникнення Кримського ханату різні етнічні групи поступово увійшли до складу нового народу. За історичними даними - першими мешканцями України, засвідченими писемними джерелами, були кочові скотарі-скіфи та кіммерійці, які мешкали на степу, що займав як материкову частину України, так і Кримський півострів.

Водночас Північне Причорномор'я знаходилося на перехресті торговельних шляхів – «де Євразійський Степ з'єднувався з морем», в цих торговельних процесах завдяки Римській імперії брало участь й Середземномор'я. До регіону надходили торговельні шляхи із Центральної Азії. Історики вказували, що «судноплавні річки Чорноморського басейну привабляли сюди у IX ст. купців-воїнів варягів, а надалі русів. Наголосом в історії цього перехрестя стала монгольська доба, коли торгівля через генуезькі колонії зв'язала середземноморські країни з Центральною Азією та Китаєм» (О. Галенко), пізніше Крим і Київ були воротами одного торгового маршруту, який проходив через Центрально-Східну Європу з півночі на південь (Б. Черкас). Протягом століття відбувалася складна взаємодія кримських татар та українців, укладалися військові союзи. Ще у 1521 році перший кошовий отаман Війська Запорозького Остафій Дашкевич разом із кримським ханом Мехмедом II Гераєм вирушив військовим походом на Москву. Під час українських визвольних змагань утворився союз хана Іслама III Герая і Богдана Хмельницького.

В 18-му столітті відбулася перша окупація та анексія Кримського півострову Російською імперією, яка прагнула контролю над регіоном, виходу до Чорного моря, розвитку торговельних шляхів із Середземноморськими країнами. Російська імператриця Катерина II ліквідувала Кримське Ханство в

1783 році. З тих часів почалася посилена колонізація Криму з боку російських керманичів. Продовжували з'являтися імперські обґрунтування щодо російської історії Криму та приналежності Криму Росії. При цьому ігнорувалася давня та глибока історія культурних, історичних зв'язків з Європою, європейськими народами, становлення та функціонування кримськотатарської держави, глибокі зв'язки з українськими елітами.

До анексії Росією (1783 р.) на території Кримського ханства, кримські татари становили понад 92% населення. Згідно з матеріалами п'ятої ревізії 1795 р. у Криму проживало 157 319 осіб, з них — 126 тис. кримських татар. За історичними свідченнями - перше російське населення півострова склали по суті військові, введені сюди відповідно до умов “Кучук-Кайнарджійської угоди” (Якубова). Проте поступово мілітаризація Криму, міграція в умовах кріпосництва змінювала демографічну картину Криму. Відставні солдати заснували села Петровська Слобода, Зуя, Мазанка, Ізюмівка та ін. Внаслідок державної колонізації населення півострова зросло на 70 тис. осіб, сягнувши на середину XIX ст. 315 тис.

Російська імперія системно колонізувала Крим. Наприкінці 18 ст. - на початку 19 ст. мали місце заміщення населення, перерозподіл ресурсів, обґрунтування російської належності Криму, формування «проросійських еліт» в Криму, кооптація лояльної кримськотатарської знаті та духівництва. Це процес супроводжувався суттєвим обмеження прав кримських татар на земельні ресурси, свободу релігії, розвиток освіти. Після анексії Кримського ханату 1783 р. Російською імперією російські можновладці стали називати кримську землю грецькою назвою Таврика, але назва Крим зберегла

популярність. За указами російської імператриці Катерини II від 13 (2) і 19 (8) лютого 1784 р., на території анексованого Кримського ханату була утворена Таврійська область, а 20 жовтня 1802 р., згідно з указом російського імператора Олександра I, заснована на тих же землях Таврійська губернія, яка проіснувала до 1921 р. (Галенко).

Протягом століть російського володарювання в Криму «російська експансія», за характеристиками істориків, - «поглибила етнічний конфлікт відверто дискримінаційним напрямом урядової політики й масовими виселеннями та переселеннями корінного населення». Постійні депортації фактично призвели до знелюднення Кримського півострова, спостерігалися «виразні ознаки гострого конфлікту між кримськотатарським населенням, з одного боку, і росіянами й іноземними колоністами, з другого». Кирилли, турецький історик схарактеризував 1783–1883 роки як «чорне століття» для кримських татар.

Протягом 18-19 сторіч російська імперія проводила політику постійного тиску на кримських татар, обмежуючи права та релігійні свободи, спалюючи духовні книги, забираючи землю, ресурси. Значна частина корінного народу була вимушена виїхати за межі Криму. Своєю чергою відбувалося заміщення населення, заселення Криму колоністами. За період 1805–1914 рр. зменшилась вдвоє загальну кількість мечетей: з 1556 до 729, зниклі духовні заклади. (Л. Якубова). З 1783 р. обсяг земель, які перебували у кримськотатарських власників, зменшився у 4 рази (на поч. XIX ст. кримські татари володіли 600 тис. десятин казенної землі, а за сто років – лише 145 тис.). Більшість кримських татар проживала у сільській місцевості, 60 % кримськотатарських селян були безземельними, що перевищувало середній кримський показник у 1,5 раза.

У першій половині XIX ст. Російська імперія розбудовувала Чорноморський флот, засновувалися російські школи, церкви та монастирі, тривав перерозподіл земельних ресурсів на користь російських поміщиків, іноземних колоністів, російських чиновників, будувалися інфраструктурні об'єкти. Кримська війна 1854-1855 рр. спричинила подальші утиски кримських татар, яких підозрювали у «неблагонадійності» та симпатіях до Туреччини. Внаслідок цілеспрямованих дій російської влади тисячі кримських татар були змушені емігрувати. Зокрема у травні 1855 р. імператор Олександр II вказував, що не тільки не треба заважати «переселенню татар до Туреччини», але навіть «скористатися сприятливою нагодою для звільнення краю від цього населення». Внаслідок цілеспрямованої російської політики Крим тоді залишило 192,4 тис. кримських татар і ногайців. Наступна

російсько-турецька війна 1877–1878 рр. спричинила виїзд 80–90 тис. кримських татар.

Попри це, у 80-х роках 19 століття діяльність кримськотатарських просвітників сприяла культурному відродженню кримських татар. Видатний просвітник, кримчанин Ісмаїл Гаспринський започаткував газету «Терджиман», яку дозволили видавати татарською та російською мовами. Видання існувало до 1918 року, протягом десятиліть це була єдина газета тюрко-мусульманських народів Російської імперії, мало попит на Кавказі, Поволжі, Уралі, Центральній Азії.

Трагічною була кримська історія початку ХХ століття. Під час Лютневої революції 1917 року створювалися комітети громадської безпеки, які підтримували новий уряд. Влітку-восени 1917 р. формувалися ради селянських депутатів. Розпочалася й кримськотатарська революція 1917 – серпень 1919 рр., яка носила національно-демократичний і національно-визвольний характер. Створювалися органи загальнонаціонального самоврядування у формі системи мусульманських комітетів, було обрано перший Курултай Кримськотатарського народу під проводом Н. Челебіджіхана, якого було розстріляно більшовиками в 1918 році. В підсумку в листопаді 1920 р. червоні захопили Крим, розпочалося насаджування комуністичного режиму, діяльність революційних комітетів та ЧК. Внаслідок дій більшовиків у 1921 році в Криму почався страшний голод. За даними Крим ЦВК, голод у Криму спричинив зменшення населення на 21%.

Більшовики почали проводити політику «коренізації», зокрема й для того, щоб «прапор» світової революції було поширено на Схід. 18 жовтня 1921 року було створено Кримську Автономну Соціалістичну Радянську Республіку, її першим головою став кримський татарин Велі Ібраїмов, якого репресували вже в 1928 році. Історики вказують, що в цілому Кримська АРСР була цілком інтегрована в загальносоюзний організм, залишаючись при цьому тісно пов'язаною з економічною інфраструктурою України (Антонюк). Водночас АРСР існувала тільки чверть століття, її ліквідував сталінський режим після насильницької депортації кримських татар з Криму 18 травня 1943 року, акту геноциду проти кримських татар. Дослідники вказували, що у перші роки існування автономії почалося активне вивчення історії та культури корінного народу Криму. Однак, вже у другій половині 20-х років національні еліти було піддано репресіям, відбувалася колективізація, боротьба із «місцевим націоналізмом». В 1938 рр. протягом одного дня 17

квітня були розстріляні найвизначніші представники кримськотатарської інтелігенції.

Друга світова війна принесла в Крим німецьку окупацію, страждання цивільного населення. В цілому за узагальненими даними громадянської комісії обліку жертв злочинів німців на території СРСР станом на 01.03.1946 р., Кримська область втратила близько 135 тисяч мирних громадян і військовополонених, 85447 було вивезено на примусові роботи в Німеччину. Після звільнення Криму від нацистів, 18 травня 1944 року радянська влада здійснила акт геноциду проти кримських татар, цілий народ протягом 3-х днів було депортовано з території Криму, за безпідставними звинуваченнями етносу в колабораціонізмі з нацистськими окупантами. Депортаціям було піддано вірмен, греків, німців, які проживали в Криму. Після депортації кримська автономія була ліквідована в 1944 році. За даними відділу спецпоселень НКВС СРСР, у листопаді 1944 р. в місцях виселення опинилися 193.865 кримських татар.

Протягом перших півтора року після депортації в Узбекистані померло майже 30.000 кримських татар. В Криму вичавлювали навіть історичну пам'ять про кримських татар, було змінено історичні назви майже всіх населених пунктів, заборонялося вивчення кримськотатарської мови та історії. Кримських татар, які поверталися з фронту також відправляли в місця

депортації. Кримські татари змогли повернутися до Криму тільки наприкінці 80-х років після десятиріч ненасильницького спротиву, коли радянський Союз знаходився в стадії розпаду.

Після депортації кримських татар в регіоні склалася критична соціально-економічна ситуація. Заміщення населення не допомогло економічній стабілізації. Тогочасні економічні радянські звіти говорять про занепад сільського господарства, виробництва, інфраструктури, складну соціально-демографічну ситуацію. Приміром, площа зернових культур у Криму в 1953 році – 661,4 тисячі гектарів – була меншою не тільки за два попередні роки, про що вже сказано вище, а й від посівів 1940 р. (742,3 тисячі) і навіть 1913 р., коли цей показник становив 770 тисяч гектарів (Народное хозяйство Крымской области).

5 лютого 1954 р. Рада Міністрів Російської Федерації ухвалила постанову «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР». В рф часто-густо говорили, що це “подарунок Хрущова”, однак відповідне рішення мало економічну та соціальну, безпекову причину та було колегіальним на рівні ЦК КПРС, Президії Верховної Ради Союзу РСР. Основні причини полягали у потребах розв'язання соціально-економічних проблем: «враховуючи територіальне тяжіння Кримської області до Української РСР, спільність економіки та тісні господарські і культурні зв'язки між Кримською областю та Українською РСР, Рада Міністрів РРФСР ухвалює: вважати доцільним передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР». Відповідну постанову було вирішено направити на затвердження Президії Верховної Ради СРСР. Президія Верховної Ради Союзу РСР 19 лютого 1954 р. видала указ «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР». За оцінками істориків, Кримська область, яка на початку 1950-х рр. переживала економічний занепад та стагнацію, після входження до складу УРСР за 15-річний термін змогла перетворитися на передовий регіон курортного господарства та масового туризму в СРСР (Бажан). Входження тодішньої кримської області до складу Української СРСР було спричинено суттєвими економічними проблемами регіону, які було викликано масовою депортацією кримських татар радянським режимом, викликами соціального розвитку, тотальним економічним занепадом та кризою управління. Тільки владнання цих питань дозволило розпочати кримське відновлення, а входження до України стало не “подарунком”, а економічно та управлінські вмотивованим кроком радянського режиму, детермінованими економічною та соціальною необхідністю, рішення ухвалювалося радянськими органами влади колегіально на рівні тодішнього

керівництва СРСР, РРФСР та УРСР та дозволило частково вирішити складні економічні та демографічні проблеми.

Масове повернення кримських татар до Кримського півострову з місць депортації розпочалося наприкінці 80 - поч. 90-х років XX століття.

Кримські татари почали масово повертатися до Криму в період розпаду СРСР наприкінці 80-х. Водночас повернення було можливим тільки після Української незалежності. Цьому передувала ненасильницька боротьба за повернення, масовий політичний рух протягом десятиліть, який зародився ще в 50-ті роки 20 ст. в період депортації, коли кримські татари були масово вражені в правах та проживали в режимі радянських спецпоселень.. Ще у 1960 рр. до національного руху включилася кримськотатарська молодь, її світогляд сформувався в місцях заслання, з дитинства активісти зазнавали репресій та обмежень, які застосовував до кримських татар радянський режим. Найбільш яскраві представники цього покоління національного руху – це Мустафа Джемільєв, Айше Сеїтмуратова, Решат Джемільєв, Роллан Кадиев, Айдер Барієв, Зампіра Асанова, Юрій Османов.

Ненасильницький спротив кримських татар призводив до появи та розвитку дисидентського руху, який мав тісні зв'язки з українським визвольним дисидентським середовищем. Мустафу Джемільєва та В'ячеслава Чорновола, лідера Народного Руху України, поєднувала спільна історія та дружба ще з часів радянських таборів. Українці підтримували кримських татар, українець генерал Григоренко відкрито виступив проти радянської системи на захист кримських татар за що піддавався репресіям та тортурам.

Основна кількість кримських татар прибувала попри спротив радянського партійного керівництва повернулася в 1990-1991 рр.. Фактично в період відновлення української незалежності. З 1991 року процес облаштування кримських татар став фінансуватися коштом державного бюджету України. Приміром, з 1991 по 1998 рік витрати на повернення та облаштування кримських татар склали 776 млн, грн, але у загальній частці ці кошти складали трохи понад 3-х тисяч гривень на репатріанта. Основна частина коштів (близько 80% від усієї згаданої суми) надавалась до 1994 року. Значною мірою вони стосувалися об'єктів інфраструктури, господарства. Ресурсів не вистачало. Приміром, наприкінці 90-х років, на початку 2000-х років Із 300 селищ і мікрорайонів компактного проживання репатріантів кримських татар, третина не була забезпечена водою і близько 5 відсотків електроенергією. Лише близько 6 відсотків мали дороги з твердим покриттям, практично відсутні мережі водовідведення. Віддаленість частини

нових селищ від інженерних мереж ускладнює процес їх водо- і електропостачання.

Курултай проходив у Сімферополі з 26 по 30 червня 1991 р. і увійшов в історію як Другий. Перший Курултай кримськотатарського народу відбувся у грудні 1917 р. Кримські татари сформували представницькі органи корінного народу, систему національного самоврядування Курултай, Меджліс. Головою Меджлісу став Мустафа Джемільєв, якій провів в місцях позбавлення волі понад 15 років через його боротьбу за повернення кримськотатарського народу до Криму. II Курултай було проведено через 72 роки після першого національного з'їзду. Упродовж 1991-1992 рр. у 290 сільських, селищних, міських рад Криму було обрано регіональні та місцеві органи національного самоврядування кримських татар (меджліси), зокрема 15 районних та 7 міських меджлісів.

Учасники вже регіональної конференції делегатів II Курултаю кримськотатарського народу, що відбулася 24 листопада 1991 р., звернулися до співвітчизників із закликом підтримати на референдумі Акт про проголошення незалежності України, а на президентських виборах – проголосувати за кандидата від демократичного блоку. Національна система представництва впродовж 90-2000 х рр. років послідовно займала позицію підтримки Української незалежності та суверенітету, виступала проти проросійських політичних сил, які активно діяли в АР Крим за безпосередньої участі рф. Представницькі органи зіграли визначну роль в процесах репатріації та інтеграції кримських татар, у відновленні справедливості стосовно кримськотатарського народу, соціальній та політичній інклюзії.

У виборах 1994 р. до ВР АР Крим брали участь і кримські татари – і як кандидати у депутати, і як виборці (тоді дозволялося голосувати без отримання громадянства України, лише за фактом прописки). Відбувалися вибори їх врахуванням квоти стовоно раніш депортованих народів. Переважна більшість кримських татар проголосувала за список Курултаю, що забезпечило йому всі 14 зарезервованих для кримських татар місць у парламенті. Формування у ВРО АР Крим фракції Курултаю зіграло значну роль під час протидії кримському проросійському сепаратизму 90-х років, подоланню наслідків російської “мешковщини”. У протистоянні з мешковським кримським сепаратизмом, який підтримувався Росією, кримські татари сприяли встановленню українського конституційного ладу на півострові.

В Україні був складним та тривалим процесом визнання кримських татар корінним народом та офіційного визнання системи національного самоврядування та представництва. Конституція України 28 червня 1996 р.

статтями 11, 92 п. 3 та 119 п. 3 увела у правову систему поняття корінних народів України. Саме так визначають себе кримські татари, які, на відміну від національних меншин, не мають іншої історичної батьківщини, окрім Криму. У 1999 р., після виборів президента України та чергової кризи, пов'язаної зі складнощами набуття громадянства України кримськими татарами, було ухвалено політичне рішення своєрідної легалізації Меджлісу – створення при Президентові Ради представників кримськотатарського народу. Указом від 18 травня до складу цієї ради були включені 33 члени Меджлісу (тобто всі). Головою Ради представників було призначено очільника Меджлісу, народного депутата М. Джемілева. Рада представників отримала консультативно-дорадчий статус, основними її завданнями було визначено участь у реалізації заходів щодо вирішення політико-правових, соціально-економічних, культурних та інших проблем, пов'язаних із поверненням та облаштуванням кримських татар, підготовку та внесення пропозицій Президентові України. За часів президенства В. Януковича склад ради було суттєво перетрасформовано, вона вже не мала представницьких функцій та не співвідноситься із складом Меджлісу. У 2013-2014 рр. Меджліс підтримував європейську та євроатлантичну інтеграцію України, Революцію гідності, як раніше було підтримано Помаранчеву революцію в 2004 році. Чимало кримських татар були на Майдані в Києві, брали участь в акції протесту в Криму проти згорання європейського курсу та узурпації влади в Україні з боку проросійських сил.

20 березня 2014 р. було ухвалено постанову ВР України «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави», де Україна гарантувала збереження та розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності кримськотатарського народу, як корінного, та всіх національних меншин України. Проте статус кримських татар як корінного народу ще потребує подальшого законодавчого врегулювання.

В цілому процес повернення та інтеграції у незалежній Україні долав складний шлях співпраці та діалогу кримських татар з органами влади, передбачав розробку відповідного законодавства, відродження культури та розвиток економічних питань облаштування. На ці процеси чинила вплив й проросійські політичні сили в Криму, які продукували антикримськотатарські наративи, проводили негативну політику стосовно кримських татар та активно підтримувалися з боку рф.

Крим в новітній українській історії.

Україна відновила незалежність після розпаду СРСР. Тема Криму грала помітну роль в процесі суспільно-політичного розвитку. 12 лютого 1991 року Законом УРСР “Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки” було відновлено Кримську Автономну Радянську Соціалістичну Республіку в межах території Кримської області в складі Української РСР. Рішення було ухвалено на підставі референдуму в Криму. Кримська автономія була фактично ґрунтована представниками тодішньої комуністичної більшості, сформована за територіальною ознакою та не враховувала етнічної специфіки регіону.

1 грудня 1991 року на Всеукраїнському референдумі щодо проголошення незалежності України, кримчани підтримали проголошення незалежності - зокрема, у Криму відповіли на запитання референдуму «Так, підтверджую» 54,19 % громадян, у Севастополі — 57,07 %.

Історичний період новітньої української історії з 1992 р. по 1997 р. характеризувався системними проявами кримського сепаратизму, впливу РФ на процеси в Криму та Україні, проросійські політики в Криму, за підтримки російської Думи, розігрували сценарії відділення Криму від України. Вже в 1992 році РФ фактично висувала територіальні претензії до України. Так, 21 травня 1992 року Верховна Рада РФ прийняла постанову № 2809-1 «Про правову оцінку рішень вищих органів державної влади РРФСР щодо зміни статусу Криму, прийнятих у 1954 році», згідно з якою постанова Президії ВР РРФСР від 5 лютого 1954 року «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу Української РСР» була визнана такою, що не має юридичної сили з моменту її прийняття. 9 липня 1993 року, ВР РФ було ухвалено постанову «Про статус міста Севастополя», якою проголошувався російський федеральний статус міста. Паралельно з тим в Криму РФ підтримувала проросійські політичні сили. 5 травня 1992 року Верховна Рада Криму всупереч українському законодавству прийняла Акт про проголошення державної самостійності Криму, яким відбулося “проголошення суверенної держави Республіка Крим”, яка будуватиме свої відносини з іншими державами відповідно до норм міжнародного права. Кризи тривали. На початку 90-х в Криму було впроваджено посаду президента Криму.

30 січня 1994 року в результаті першим президентом АРК було обрано лідера блоку “Росія” Ю. Мешкова. (72,9% занесених до виборчих списків громадян). Українські політики тоді вказували, що сама ситуація, що складалася “початком дестабілізації обстановки на півострові, адже не враховано точки зору українського населення і кримських татар, мав місце

тиск російської партноменклатури, а не вільне волевиявлення народу”. На виборах до Верховної Ради Криму в березні 1994 року перемогу здобув блок “Росія” (67% голосів уже в першому турі виборів 27 березня), впроваджувалася російська політика. Ю. Мешков висловлювався за єдиний Чорноморський флот, впровадив „російський час”, російські кошти, було піддано сумніву законність Представництва Президента України в АР Крим. В той самий час економічна ситуація суттєво погіршувалася, як і поглиблювалися протиріччя в „команді проросійських сил”. Принципово поглибило кримську кризу ухвалення кримським парламентом рішення від 20 травня 1994 про відновлення тексту Конституції Республіки Крим у варіанті від 6 травня 1992 року У цій Конституції йшлося й про подвійне громадянство та створення власних військових формувань. Фактично цей документ був Конституцією незалежної держави, а не автономії. Верховною Радою України ці рішення було скасовано. Розвиток ситуації в Криму та вплив на ці процеси РФ порівнювали із початком конфліктів на пострадянському просторі, подіями в Абхазії та Придністров’ї. Водночас на той момент й в самій РФ ситуація ускладнювалася. Наприкінці літа 1994 року нашої загострилася ситуація в Чечні, погіршувалася економічна ситуація у РФ. На той момент українській владі вдалося утримати ситуацію в безпековому та соціально-економічному вимірах. Угода про статус і умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України була украдена у 1997 році.

Після численних протистоянь та політичних криз статус Кримської автономії було юридично закріплено в Конституції України (10 розділ). Було визначено представницькі органи, сфера повноважень. В 1998 році було ухвалено Конституцію Автономної Республіки Крим^[1]. Повноваження, порядок формування і діяльності Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим визначаються Конституцією України і законами України, Конституцією Автономної Республіки Крим і нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим з питань, віднесених до її компетенції.

У 2003 році мав місце конфлікт, інспірований російською стороною навколо острова Тузла. Так, у вересні 2003 року з боку РФ без будь-яких попереджень української сторони розпочалося будівництво дамби, яка мала з’єднати Таманський півострів з українською Тузлою, що б фактично приєднало його до Росії. За свідченнями експертів, щодобово з боку РФ споруджувалося майже 150 м, дамби. споруджували близько 150 м дамби. Конфлікт розгортався на тлі перемовин стосовно використання

Азово-Керченської акваторії. Будівництво дамби до Тузли було розцінено як пряма загроза територіальній цілісності України, на косі було розміщено українських прикордонників, здійснено низку зусиль в безпековій сфері. 23 жовтня 2003 року, відбулися перемовини українського та російського президентів, в листопаді було остаточно припинено будівництво. Проте, проблеми кордонів в Азовському морі все ще лишалися актуальними.

Протягом 2000-х років в Криму розвивалися економіка та соціальна сфера, залишалася непростою ситуація у сфері міжетнічних стосунків, зокрема й через потужні російські впливи на політичних кримських акторів, які цілеспрямовано проводили антиукраїнську пропагандистську кампанію. У 2005-2010 рр. відбувалося уточнення правових умов перебування у Криму російського ЧФ та приведення їх у відповідність із міжнародними нормами ціни оренди військових баз. Після обрання В. Януковича президентом України, вже 21 квітня 2010 р. у Харкові було підписано угоду про пролонгацію термінів оренди російським ЧФ баз у Криму до 2042 р.

Під час Революції Гідності у 2014 році в Криму проходили мітинги української та кримськотатарської спільноти на підтримку євроінтеграційного українського курсу. Мітинги відбувалися проти підтримки проросійськими політичними силами в Криму та загалом в Україні щодо приєднання до Митного союзу, створений РФ. За даними соціологічних досліджень попри складну суспільну ситуацію та масовану російську пропаганду антиукраїнської спрямованості у 2013 році 63% відсотків кримських респондентів вказувало, що Україна і Росія повинні бути незалежними, але дружніми державами — з відкритими кордонами, без віз і митниць. Дослідження проводилося Київським міжнародним інститутом соціології та компанією «Рейтинг» з 23 лютого по 14 березня 2013 року. Польовий етап проходив з 27 лютого по 10 березня 2013 року. Опитування проводилося в Автономній Республіці Крим (у 41 населеному пункті). РФ провокувала кризу та скористалася нею для початку окупації території Кримського півострова.

Російська окупація та спроба анексії на роки спричинили ізоляцію Криму, обмежили можливості для розвитку регіону та реалізації прав та свобод громадян. Крим перетворився на півострів страху та російської пропаганди, спотворення історії та привласнення минулого в дусі традицій російської імперії та радянського режиму. Ці зусилля продовжували усталену неоімперську російську практику 90-х та 2000 років стосовно реконструкції міфу про «російську кримську історію», російський регіон, «російську

кримську ідентичність», якій активно використовувався в рф, інкорпоруючи спадок історичного дискурсу та наративів Російської імперії. Пропаганда стала алгоритмом втілення політики. Кримська тема стала наративом відродження могутності імперії, чи то нового СРСР. Своєю чергою рф оминала все, що заважає цим історичним наративам, зокрема “неблагодійних кримських татар”, українців, які “один народ” з росіянами за словами російського президента.

РФ розпочала війну у лютому 2014 року. Використання російських історичних наративів про “російський Крим”, заперечення української історії Криму, кримськотатарської історії, спільної історичної долі українців та кримських татар та політика неоколоніалізму стали складовими утисків та репресій з боку рф, порушення міжнародного права та майбутньої широкомасштабної війни, що розпочалася 24 лютого 2022 року.

Джерела, корисні матеріали та документи:

Історія Криму та кримськотатарського народу. Навчальний посібник. /

Бекірова Г., Іванець А., Тищенко Ю., Громенко С., Аблаєв Б. – К.: «Кримська родина»; «Майстер Книг», 2020. – 200 с. з ілюстр.

Крим від античності до сьогодення: Історичні студії / Відп. ред. В. Смо- лій. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – 708 с.

Крим: шлях крізь віки. Історія у запитаннях і відповідях / НАН України.

Інститут історії України. Відп. ред. В.А. Смолій. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. — 456 с.

250 років фальші: російські міфи історії Криму Сергій Громенко, К, 2019

[1] Електронний ресурс]. – Режим доступу Закон УРСР “Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки”
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/712-12#Text_

[2] [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publnas-el_u.htm

[3] Закон України „Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим”
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/350-14#Text>

Вітання! Впродовж розмови надсилаємо матеріали

1) [Документ](#) Примусове вивезення українських дітей до/через окупований Крим (тільки англ версія є).

- 2) [Стратегія відновлення Криму після деокупації](#) (тут розділ 8. Крим втрачає дитинство)
- 3) Стратегія когнітивної деокупації Криму та план дій для її реалізації (в додатку). Прохання не поширювати ці матеріали публічно.
- 4) Інформаційна довідка “Поширення російською федерацією та її окупаційними адміністраціями в Криму ідеології мілітаризації та російського патріотизму серед дітей та молоді”.
- 5) Також документ про рух спротиву. Це ми готували для одного проєкту. Але потенційно можна використати якусь інформацію (зокрема приклади про спротив).